

Славко Гордић

ОПИС И ПОПИС ФАЗА И АКТЕРА МОДЕРНИЗАЦИЈЕ СРПСКЕ ПРОЗЕ НОВИЈЕГ ВРЕМЕНА

(Марко Недић: *Поетички изазови и други огледи*, Академска књига, Нови Сад, 2023)

Одлучујемо се, на самом почетку, не без извесног ризика, за две квалификације, и описне и вредносне, лика и дела Марка Недића.

По првој, Недићевом минулом раду можемо приписати оне *бenedиктинске* особине и врлине вредноће, стрпљења, брижљивости, тачности и прецизности какве је једном приликом видео Никша Стипчевић у текстовима Новице Петковића. Уз све разумљиве разлике, мислимо да двојицу зналаца и истраживача везује та, рецимо тако, *бenedиктинска* црта преданости послу и перфекционизму у послу.

Друга наша квалификација тицала би се примарног позвања Недићевог. Наиме, у својој *Историји српске књижевне критике*, објављеној у Издавачком центру Матице српске 2008. године, Предраг Палавестра од-

сечно каже: „Недић је највише урадио као књижевни историчар.” Ми, дакако, не умањујемо Недићев голем истраживачки и приређивачки труд и учинак те врсте, али смо склонили уверењу да је Недић превасходно књижевни критичар, и то, поодавно, водећи критичар, тумач и хроничар прозе у новијој српској књижевности, била она поглавито наративна, или пак поетска, или, неретко, документарно-уметничка. То је посебно видљиво у Недићевим књигама објављеним после поменуте Палавестрине *Историје*, на пример у књизи *Чарање и илејшење њриче* (2017), где је портретисано двадесет девет савремених прозаиста на генерацијском и поетичком растојању од Данила Николића до Васе Павковића. Сличан је случај и с књигом из исте године *Поврашак њричи*, идентичног поднаслова – *Огледи о савременој српској њрози*. Наравно, наш критичар и кад се изричито бави преиспитивањем књижевне прошлости, као што чини у случају Стефана Митрова Љубише, Милована Глишића, Симе Матавуља, Боре Станковића и Милутина Ускоковића, он има на уму и оку везе савремености и наслеђа. И више од тога – Недић фокнеровски осећа да оно што је прошло није и мртво, чак није ни прошло, мада, с друге стране, добро зна да живимо „у времену у којем и књижевност и критика губе ону врсту

значаја коју су некада имале”, што наглашава у књизи *Трајно и непролазно* (2018), а потврђује и у уводном огледу књиге којом се данас бавимо.

Тај оглед („Поетички изазови у савременој српској прози – критичке опсервације”), на безмало тридесет страница, први пут објављен у септембарској свесци прошлогodiшњег *Лешојиса*, можемо читати као малу, језгровиту, енциклопедијски сведену и заокружену монографију о вишедеценијском путу новије српске прозе, од њеног разлаза са социјалистичким реализмом, кроз фазе различитих видова модернизације, означаване оновременим терминима социјалистичког естетизма, поетско-симболичке прозе, стварносне прозе, све до осамдесетих година, кад, уз Павића и Албахарија, на књижевну сцену ступа велика група и данас махом живих, стваралачки делатних и, по Недићевој оцени, „успешних заговорника постмодернистичке прозе”. И пре и после дугог списка тих „заговорника”, наш критичар не шкртари у набрајању аутора, тако да је у овој студији поменуто око стотину имена, укључујући и дугу поворку младих, а већ „видљивих” актера „нових стваралачких идеја и праксе”. Евентуалан читаочев отпор према оваквој широкогрудости аутор ублажује критичком објективношћу и проницљивошћу својих увида о преплитању поетичких усмерења и, посебно, налазима о повремено вредносно равноправној, а неретко и надмоћнијој позицији стваралаца који се у свему не одричу стандардније поетичке оријентације. Таквим је, у једној од ранијих књига, представљен Александар Тишма, који „није био заговорник тадашњих доминантних поетичких струја, нити припадник одређене групе”, а у овој Мирослав Поповић, чије су *Судбине*, бар на први поглед, „остварене стандарднијим реалистичким проседеом”.

И наредни оглед, насловљен упитном интонацијом („Поетика социјалистичког естетизма?”) заслужује својом проблемском заокруженошћу и поузданом информативношћу место у уџбеничком комплету гимназијалаца и студената. Ту је, пажљиво и исцрпно, предочена генеза и критичка рецепција појма социјалистички естетизам, којем је његов изумитељ Света Лукић из године у годину мењао смисао евентуалне периодизацијске и поетичке утемељености, да би најпосле (1993) устврдио, одричући се изворног значења појма социјалистичког естетизма, како „естетизам није никаква југословенска, а ни социјалистичка специфичност у својим основним цртама”. Подсећајући, ипак, на доста широку прихваћеност овог појма у ликовној и музичкој уметности, Недић указује на скепсу и отпор према овом термину у кругу водећих књижевних критичара, те и сам закључује како се социјалистички естетизам, без јединственог и дефинисаног поетичког система, „практично утопио у обновљени послератни модернизам”.

А сад би, макар телеграфски, ваљало подсетити на два текста о Добрици Ћосићу, и по један о Живојину Павловићу, Драгославу Михаиловићу, Слободану Стојановићу, Миру Вуксановићу, Душану Ковачевићу, Јовану Радуловићу, Мирославу Поповићу, Гроздани Олујић, Радовану Белом Марковићу, Драгу Кекановићу и Воји Чолановићу. Ових дванаест јунака и тема третирали су разнолико, махом са живом свешћу о целини опуса и кад је повод омеђен једним ауторовим насловом или једним тематским, жанровским и поетичким аспектом његове творевине. Свако је штиво мање или више целовит књижевни портрет, чак и кад је упадљиво концизно, као оно с насловом „Витализам и скепса Воје Чолановића”, где, узгред речено,

учењачки строг и преозбиљан наш критичар, коме се никад није омакао ни један једини узвичник, говори с нескривеном симпатијом о „изузетној личности савремене српске књижевности и културе”, коју је красио чудесан спој ерудиције, имагинације, хумора, ироније, самоироније и осамостаљене енергије језика.

Као и у два уводна огледа, којима смо посветили више пажње, Недић и у ових дванаест прилога с подједнаком пажњом расветљава општије, *сиољашње* чиниоце друштвеног и културног контекста, код нас безмало редовно драматичног, и оне *унушарње*, примарно естетичко-поетичке елементе конкретног књижевног опредељења и чина. То је, дакако, посебно саморазумљиво у анализи социјално-политичких збивања и мена у животу и стваралаштву Добрице Ћосића и рецепцији његовог дела. Није, међутим, мање изазовна, деликатна, а рекли бисмо и егзистенцијално тескобна позиција Драга Кекановића, који је, по Недићевим речима, „у овом времену један од најусамљенијих, можда и најусамљенији познати српски писац који не живи у матичном простору српске културе а већ дуже од три деценије доминантно припада тој култури и њеној књижевности”. Недић с разлогом подсећа на сличан идентитетски и књижевни случај Владана Деснице, који, по анегдоти коју наш критичар не наводи, притешњен малициозним питањем да ли је хрватски или српски писац, одговара: „Ја сам оно или.” Паметном доста.

Осећање *припадности*, коју неки мислиоци виде као кључни услов и чинилац људске среће, у нешто друкчијој и, срећом, мање драматичној мери, управља и тематско-афективним усмерењем и бојом приповедне прозе Мира Вуксановића. Марко Недић се у књизи *Поврашак љичи* бавио тзв. семољском трилогијом, као престоним местом Вуксановићеве прозе, где је непоновљива драгост завичајног света и говора инспиративно-мотивска основа ових романа о речима. Наш критичар овом приликом пак тумачи Вуксановићев *Поврашак у Раванџаг*, књигу коју, с јаким разлогом, види као контрапункт његовој завичајној прози, уочавајући на њему својствен поредбени начин како се ова књига о Сомбору и Сомборцима разликује од сличних остварења Кашанина, Ћосића, Михиза и Палавестре изразитијим уделом имагинације и, посебно, чињеницом да је Вуксановић, по правилу, личности „претварао у књижевне ликове”.

Приводећи овај запис крају – с осећањем жаљења што су у њему прећутане толике вредне тематско-значајске и формално-стилске расправе о неколико значајних стваралаца – само ћемо застати на два обележја Недићевог казивања. Није реч о замеркама, него о коментарима. Похвала мора бити блистава, без репића икаквих приговора, саветује нас Макс Реснер, немачки педагог, дидактичар и методичар. Критика критике није, међутим, исто што и оцењивање ученичких радова.

Први коментар би се могао назвати одбраном Марка Недића од оних, попут Палавестре, који му замерају наводну неутралност, уздржаност и опрез. Погађате, реч је о оптици и критерици протагониста тзв. критичке књижевности, који, рекли бисмо, с мало цинизма, и књижевност и критику виде као некакву борилачку дисциплину. Марко Недић је напросто друкчији. Он више него за политичке слободе ратује за књижевну истину и правду. Отуд је приредио излазак из сенке већем броју безразложно скрајнутих и запостављених стваралаца. Такви су, у већој или мањој мери, били и остали и Драго Кекановић, и Мирослав Поповић, и Воја Чолановић.

Други коментар је, заправо, једна мала недоумица аутора ове белешке, који се пита зашто Марко Недић нерадо, или ретко, даје реч писцима које тумачи. До душе, кад то ипак чини у предасима од сопствене учености, онда су то истински погоци у места за памћење. Тако ћемо, тек после петнаест страница дугог ишчекивања, наићи у огледу о Кекановићу на два кратка одломка који потврђују да је доиста на делу „права и изворна поетска проза, једна од најекспресивнијих које имамо”. Слична радост читања нас очекује и на оном месту у огледу „Мале форме у прози Радована Белог Марковића” кад критичар наводи прегршт исказа, хуморних, гротескних и лирских, који „донекле неутралишу општи песимизам и меланхолију у прози овог аутора”. Критичар, срећом, застаје и пред „повременим метафоричним спојевима” и поређењима трагичног Мирослава Поповића, од кога наводимо само једну слику – „небо је било мутно као старе очи” – присећајући се синтагме „радост тужног стиха” Десанке Максимовић.

Међу свим видовима књижевности најмање је омиљена критика. Од ње је у већој читалачкој немилости само критика критике. Зато, и утолико пре, хвала Марку Недићу, његовом издавачу, као и нашим читаоцима и слушаоцима.